

EFE-ZEYBEK KÜLTÜRÜ VE KÜTAHYA TÜRKÜLERİ

Yard. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ*

ÖZET

Önemli bir tarih ve kültür şehri olan Kütahya'da zeybeklik kültürü her yönüyle açık bir şekilde kendini gösterir. Efe ve zeybeklerin yaşadıkları çeşitli olaylarla ilgili olarak türküler yakılmıştır. Bu makalede, Efe-zeybek öyküleri ve bu öykülerden filizlenen Kütahya türküleri üzerinde durulacaktır. Bu hikaye ve türkülere, Tavşanlı ve Simav'da daha çok rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Türkçe, Teşkilat, Zeybek, Efe, Devlet, Türkmen, Anadolu, Kurtuluş Savaşı, Ayan, Eşkıya, Eğitim, Türkü, Hapishane, Jandarma, Meşrutiyet, Çanak-kale, Komutan, Yayla.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan zeybeklik, temel Türkçe sözlüklerde şu şekilde tanımlanmaktadır: Hafif silahlı ve güvenliği korumakla vazifeli eski bir asker sınıfı. Selçuklular zamanında Aydın ve Hüdâvendigâr (Bursa)'da yaşayan halk kendi aralarında örgütlenerek böyle hafif silahlı sivil bir güvenlik teşkilatı oluşturmuşlardı. Efe diye de adlandırılan bu oluşumun kendilerine göre özel bir kıyafetleri de olmuştur.¹

Batı Anadolu efelerine ve onlara özgü yerel oyunlara zeybek adı verilir.² Zeybek kelimesinin Arapça zıbak (cıva) kelimesinden türemiş olabileceği de düşünülebilir.

* DPÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Öğretim Üyesi

¹ Ş. Sami, *Temel Türkçe Sözlük Kamusu-Türki*, İstanbul 1986, C. III, s. 1522.

² *Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu*, C. II, s. 1670.

Efe kelimesinin: yiğit, Batı Anadolu köy yiğidi, zeybek, ağabey, kabadayı, büyük erkek kardeş³ anlamlarına gelen ede kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Ege bölgesinde efe, yiğit, köy yiğidi anlamında kullanılan zeybek kelimesi, Osmanlı döneminde haksızlıklara karşı savaşan halk gruplarını tanımlayan bir kelime olarak kullanılmıştır. Zeybek grublarının ileri gelenlerine de efe unvanı verilmiştir. Bilindiği gibi bunların en meşhurları: Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe ve Çakırcalı Mehmet Efe'dir.

Efe ve zeybekler Selçuklu Devleti zamanından günümüze gelinceye kadar önemli bir halk hareketi olarak varlıklarını sürdürerek kendi imkanlarıyla silahlanmışlar, savaşta ve barışta halkın huzur ve sükûnetini sağlamayı temel hedef olarak kabul etmişlerdir.

Her kurumda olabileceği gibi bu sivil halk hareketinde de zaman zaman yozlaşmalar olmuşsa da bu tür huzur bozucu eylemler münferit bir mahiyet arz etmişlerdir. Bu köklü sivil toplum örgütü ve güvenli teşkilatının kendilerine göre kıyafetleri, oyunları ve davranış biçimleri öteden beri daima var olagelmıştır.

Ege bölgemizin hemen bütün şehirlerinde az veya çok bunun izlerini rahatlıkla görebiliriz. İç Ege bölgemizin önemli bir tarih ve kültür şehri olan Kütahya'da da zeybeklik kültürü, oyunları, türküleriyile, kıyafetleriyle ve davranış biçimleriyle bariz bir şekilde kendini göstermektedir.

Çeşitli Türkmen gruplarının Anadolu'ya gelmelerinden sonra, zeybeklik bir çok bölgede kendini göstermiştir. Ege bölgesinde daha yoğun bir şekilde görülmesinin temel sebebi, doğudan gelen göçlerin ve fetihlerin bu bölgede bir süre duraklamasıdır. Eski göçebe Türk töresinin Anadolu'da ve özellikle bu bölgede zeybeklik-efelik geleneği çerçevesinde kökleştiğini ve devam ettiğini söyleyebiliriz. Efe ve zeybekler bu önemli geçiş bölgesinde kolluk görevini üstlenerek, yolların güvenliğini sağlamışlar, yine yolcuların gönüllü olarak verdikleri paralarla geçimlerini sürdürmüşlerdir.

Âyanlar, efe ve zeybeklere özel imkanlar sağlayarak bunların Anadolu'da devamına ve kökleşmesine zemin hazırlamışlardır. Eski Türk töre ve âdetlerine gönülden bağlı olan zeybekler, bu törenin hiçbir şekilde bozulmaması için özellikle gayret ederek devamı için önemli bir kilometre taşı olmuşlardır.

II. Mahmut döneminden sonra kıyafetlerinin değiştirilmesi ve başka konularla ilgili olarak değişik zamanlarda devletten istekleri de olmuştur. Zeybekler, 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ordu içinde yer alarak önemli kahramanlıklar göstermişlerdir. Toplum yararını hedefleyen bu sivil güvenlik oluşumlarının, kanunsuz ve hukuka uymayacak davranışlar içine girerek, köy basmaları ve adam öldürmeleri hiçbir şekilde tasvip edilebilecek bir davranış değildir. Yalnız bunları böyle olumsuz davranışlara iten sebepler de vardır. Bunların en başta geleni de şüphesiz bilgisizlik ve eğitimsizliktir. Halk arasında yaygın olarak Demirci Mehmet Efe ile anlatılan şu hikaye, cahillüğün insana neler yaptırabileceğini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır:

Demirci Mehmet Efe, ünlü romancı, Kurtuluş savaşımızın Halide onbaşısı Halide Edip Adıvar ile birlikte Isparta'nın Eğirdir ilçesine giriyorlarmış Demirci Mehmet Efe: -Halide onbaşı nerede bu Eğirdirliler, neden bizi karşılamaya gelmemişler?

³ a.g.e., s. 78.

Halide Hanım: -Efe nereden bilsinler bizim buraya geldiğimizi demiş. Efe: -Olur mu? Halide onbaşı, nasıl bizim buraya geldiğimizi duymazlar. Önümüze çıkan ilk kişiyi asacağız demiş. Adıvar: - Olur mu? Efe masum insanın ne günahı var? dediysen de Efe'yi ikna edemez. Nihayet tarlasından dönen bir genç insan, Efe'nin adamları tarafından yakalanarak idam edilir. Halide hanım:- Efe size bu adaletsiz zorba davranış yakışıyor mu, bu gencin ne günahı var da astınız? demiş. Efe, onbaşıya şu manidar cevabı vermiş:- Halide hanım, bir memleket ya ilimle ya da zulümle idare edilir. Bizde ilim olmadığına göre, zulümle idare etmekten başka çaremiz var mı?

İzmir dağlarında Robin Hood masallarını hatırlatan ibretli bir olay da şöyledir. Osmanlı hükümeti ile anlaşmazlık halinde olan eşkıyalar zenginlerin çocuklarını yakalayarak onlardan para alırlar ve fakir köylülere dağıtırlardı. Yunan işgalinin ilk günlerinde dağdan inerek Yunanlılara katılan efeler, karşılaştıkları çeşitli kötülükler sebebiyle, Yunanlılardan ayrılarak tekrar dağa çıkmışlardır. Gökçe Efe, Yunanlılara karşı silahlı direnmeyi yapan ilk insanlardan birisi olup hikayesi halk efsanesi haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Demirci Efe, Halil Efe gibi insanların milli mücadeleye önemli katkıları olmuştur.⁴

Efelerin zaman zaman yaptıkları bu tür taşkınlıkların ve zorbalıkların önemli bir sebebi yeterli eğitim almamaları olarak gösterilir. Bilgi ve erdem sahibi olmayan yöneticilerin, güçlerini ilim yerine kuvvetten almaları, toplum için her zaman bir handikap olmuştur. Özellikle günümüz bilgi toplumunda yaptırım gücü zorbalığa değil ilme dayanmalıdır. Böylece toplum daha müreffeh bir hayat yaşar. Gelecek nesiller bu güzel davranış ve kararları mutlulukla hatırlayarak cedlerini hayırla yadederler.

Köklü bir kültür değerimiz olan zeybeklik geleneği değişik bölgelerde, değişik isimler altında ortaya çıkarak bir gökkuşağı özelliği taşıyan milli kültürümüzün önemli bir ögesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Aşağı yukarı aynı özelliklere sahip insan tipleri, değişik bölgelerde değişik adlarla ortaya çıkmaktadır. Erzurum'un dadaşları, Elazığ'ın gakoşları ve Kahramanmaraş'ın ede ve ökkeşleri gibi. Bu tipleremeler zengin milli kültürümüzün bir alt kümesini oluşturmakta ve sonuçta çeşitli benzer öğelerle zenginleşip bütünleşerek bir gökkuşağı oluşturmaktadır.

Bu girişten sonra, Kütahya yöresi zeybeklerinin fiziki ve ruhi önemli birkaç özelliğinden bahsederek bunların türkülere nasıl yansıdığını ifade etmeğe çalışacağız.

Kütahya'da efe-zeybekler kat kat elbise giyerler. Başlıklarına poçu adı verilir. Poçu 6-7 arşın uzunluğunda bir bez olup ölen birisinin kefenlenmesine yetebilecek uzunlukta tasarlanmıştır. Başka bir ifadeyle, efeler yaptıkları işin kutsallığına o kadar inanmışlardır ki, kefenlerini başlarında taşırlar. Kat kat elbise giymelerinin bir sebebi de eski göçebe-bozkır Türk kültürünün bir özelliği olarak yorumlanabilir. Zeybekler devamlı hareket halinde olan bir güvenlik ekibi oldukları için ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü üstlerinde taşırlar. Bu giyim tarzı da onların ölmek üzere yola çıkmış olduklarının bir delilidir. Bu korkusuz mert insanlar, doğru bildikleri bir şeyi yerine getirmek için hiçbir şeyden korkmamışlardır.

Süratle ata binerler, sivil jandarma ve koruma hareketi olarak asayışı sağlarlar. Bu sebeple, âhiliğin geçmişten günümüze gelen bir uzantısı olarak dikkati çekerler.

Bu geleneğin fütüvvet teşkilatı ile benzerlikleri dikkati çekmektedir. Fütüvvet topluluklarından Ayyar(lar) kanun tanımayan kişiler olarak bilinirler. IX. yüzyılda

⁴ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, İstanbul, 1973, s. 53-54.

Türkistan ve Horasan kaynaklı olarak ortaya çıkan bu oluşum, merkezi otoritenin zayıfladığı zamanlarda ortaya çıkar; güçlendiği zamanlarda ise merkezi güvenlik güçlerinin emri altına girmişti.⁵

Zeybekler, kırsal bölgelerde devlet yönetiminde anarşinin baş gösterdiği dönemlerde kendi felsefeleri doğrultusunda bir yönetim şekli sergilemişlerdir.⁶

Ser verip sır vermezler. Geleneğe ve manevi değerlere önem verirler. Seyf (kılıç), ilim ve sanata çok önem verirler. Bu üç unsur, âhiliğin de önemli üç ayağıydı. En güzel denge unsuru üç ayakdır. Dolayısıyla efelik kültüründe de bu üç unsur önemli kabul edilmiştir.

Namus mefhumuna önem verirler. Onlara göre yiğit ölür adı kalır. Onun için iyi işler yapmak gerekir. Dünyayı bir gölgelik olarak görürler. Bir Kütahya türküsünden aldığımız şu mısralar Zeybek felsefesinin bu önemli unsurunu ortaya serer:

Değirmenderesi bölük bölüktür,
İçerde yüreğim delik deliktir,
Dünya dedikleri bir gölgeliktir.

Kendilerini yaratıcıya çok yakın görürler. Onunla bir insanla konuşur gibi konuşurlar. Bu samimi ve saf duyguları yine bir Kütahya türküsünden aldığımız şu dörtlükte görebiliriz:

Havada turna sesi gelir kanadı kırma,
Ağzı dolu yem getirir, şekerle hurma.
Giğ GÜZEL karşımda ağlayıp durma,
Aç kapıyı NAZLI YÂRİM ben geliyorum.

Bu dörtlükteki güzel kelimesi beşeri sevgiliyi, nazlı yar da ilahi sevgiliyi ifade eder. Görüldüğü gibi bir efe yaralı iken ölüm halinde eşinin veya yavuklusunun ağlamasına tepki göstererek ilahi sevgiliye yönelişini bu şekilde ifade etmiş olmaktadır.

Şüphesiz Kütahya türkülerinde bunların örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Bunlardan birkaç örnek daha vermeden önce Kütahya ve civarında yaşayan bazı önemli efelerin hayat hikayelerinden kesitler sunmak isterim:

KABAKÇI SALİH EFE

Tavşanlı'da Kabakçı ismini hemen hemen duymayan yok gibidir. Biz anlatılanları ve yazılanları nakletmekle yetinerek gerçek hükmü tarihe ve okuyucularımıza bırakıyoruz.

Kabakçı, Kütahya-Tavşanlı Alabarda Köyü'nden olup çocukluk ve gençlik yıllarında çevre köylerde çobanlık ve koruculuk yapmıştır. O senelerde, çevreyi kasıp kavuran Kargılı Eşkiya Alegöz, Kütahya hapisanesinden kaçmıştır. Kabakçı da yaptığı bir hırsızlıktan dolayı hapse girmiştir. Kabakçı hapisanede, Alegöz'ün yaptığı hırsızlıkları, jandarmaları nasıl atlattığını, kestiği kulakları, abartılı hikayeleri dinleyerek sayılı günlerini geçiriyordu. Bütün ideali iyi veya kötü kendisi hakkında da böyle hikayelerin anlatılarak şöhret olma. Çıkmasına on gün kadar kalmıştı. Karakol komutanın yanına vardı. Jandarmanın başına bela olan Alegöz'ü ancak ken-

⁵ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara, 1998, s. 5.

⁶ G. Tarıman Cenikoğlu, *Akşehirde Sıra Yarenleri*, İstanbul, 1988, s. 32.

disinin yakalayıp öldürebileceğini, bunun için geride kalan onbeş günü için yaptığı planı komutanına anlattı. Komutanın kabul ettiği plan şöyle:

Kabakçı hapishaneden danışıklı döğüş kaçacak, güya jandarma onu takip edecek. Bu kaçış olayı her tarafa yayılacak. Bilhassa Alegöz'ün kulağına varması sağlanacak, sonrası Kabakçı'nın halledeceği işti.

Kabakçı'nın duvarı delip hapishaneden kaçtığı, her tarafa yayıldı. Bu sırada Alegöz Dereli Köyü'nde Şerife adında bir kadının yaptığı zehirli gözlemeyi yemektedir. Bir saat sonra Kabakçı, orada yediği zehirden can çekişmekte olan Alegöz'e bir kurşun sıkar. İşte bu kurşun Kabakçı'yı Kabakçı yapar. Jandarmanın bile yakalayamadığı Alegöz gibi eşkiyaya, öyle her babayiğit kurşun sıkamazdı. Şöhreti kısa zamanda yayıldı. Alegöz'ün, çetesinin başına bir adam lazımdı. Kabakçı kısa zamanda bunu başardı. İdeali gerçekleşti. Artık bütün soygunlar, kurnazlıklar ve anlatılan hikayeler onun içindi. Jandarma yeni soygunlar üzerine bu defa Kabakçı'nın peşine düştü. Harmanlık taraflarında iki taraf birbirine en yakın olduğu zamanda, o taraflardan Yunanlıların Tavşanlı'ya gelmekte olduğunu öğrenen jandarma birlikleri, taktik değiştirip yeni bir strateji uygulamaya başladığı sırada Kabakçı'nın kallesliğiyle karşılaştılar. Elli kadar jandarma esir düştü. Yunanlıların ne kadar kuvvetli olduğunu anlayıp dinlemeden, kendilerine bir zararı dokunmasın diye esir aldığı Türk jandarmalarını Yunanlılara teslim etti. Bu esirler Yunanistan'a gönderildi. Bu hediye ile Yunanlılarla samimiyeti arttıran Kabakçı'ya, çetesi içinde ilk başkaldırmalar başladı. Bu ara Şükrü Efe, Kabakçı'ya kurşun sıkımsa da, kurşun şalvarına değerek geçer.

Çukurköy'de Yunan komutanı Zamanist, Kabakçı ile içki sofrasında "Bin Türk bir Yunan'a" diyerek münakaşa başlatır. Kabakçı bu söze çok sert bir şekilde "Ne münasebet, bin Yunan'a bir Türk...!" deyip karşılık verir. Münakaşa neredeyse kavgaya dönüşeceği sırada, Kabakçı'nın öldürülme emrini veren Zamanist'in isteği yerine getirilmeden Kabakçı Kuruçay'a kaçırılır. Kuruçay'da sabaha kadar yapılan münakaşalardan sonra Kabakçı artık tamamen değişir. Şimdiye kadar yaptığı hataları affettirmek için, elinden gelen her şeyi yapacağına dair namus ve şeref sözü de verir.

Ceviz Deresi'nde pusuya düşürülen Yunan birliklerinin imhasında Kabakçı çetesinden, Tepecikköylü Çolak'ın büyük katkısı olmuştur. Daha sonra çevrede nerede bir Yunanlı var, peşinde Kabakçı. Her gördüğü yerde Yunanlıya kan kusturur.

9 Eylül 1922; yani Yunanlıların İzmir'de denize döküldüğü gün, Kabakçı, çetesi ile beraber Bursa Çekirge'dedir. O gün hatıra bir resim çektirirler.

Tavşanlı'da Cumhuriyet hükümetinin teşkilatlanmasından sonra, cezalar başlar. Yunanlılara teslim ettiği jandarmalar için, Kabakçı hakkında tutuklama emri gelir. Bu emir gereği Kabakçı, Köprüören Köyü'nde öldürülür. Böylece Kabakçı efsanesi de sona ermiş olur.⁷

TEPECİKKÖYLÜ ÇOLAK

Tavşanlı'nın işgal günlerinde "Çolak" Yunanlıların gündeminde en tehlikeli isimdir. Zira, bu çevrede yapılan bütün çete savaşlarında düşmana her defasında en ağır darbeyi vuran kişidir.

Bilhassa "Ceviz Deresi" savaşında sipere girdiğini dürbünle farkedenden Yunan su-bayı, onun üzerine hücum etmesine rağmen, kendisini korur. Düşmanın kaçırıldığı si-

⁷ Fevzi Coşkun, *Tavşanlı'da Zaman*, Tavşanlı, 1997, s. 69-70.

lah ve cephane yüklü katırı geri alarak cephane sıkıntısı çeken çetelere moral kazandırarak, Ceviz Deresi'nde Yunanlıların bozguna uğratılmasına sebep olmuştur.

Çolak, üstün nişancılık kabiliyetini, zekası ile birleştirerek katıldığı bütün savaşların zamanlamasını iyi bir şekilde planlamıştır. En önemli özelliklerinden birisi çevre halkına zarar veren çeşitli eşkıya gruplarını etkisiz hale getirmesidir. Tavşanlı ilçe jandarma komutanı Hurşit Beyle ittifak ederek eşkıyanın hepsini zararsız hale getirmiştir. Köyünü Yunanlılara karşı koruyan en önemli isim de yine Çolak'tır. 1961'de vefat eden Çolak, milli mücadelede sonra hayatını avcılık yaparak geçirmiş ve ayrıca köyüne bir cami yaptırmıştır.⁸

KİRLİ KADİR EFE

Muhtemelen Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamıştır. Dağa çıkarak Çakıcı Mehmet Efe'ye kızanlık yaptığı bilinmektedir. Simav'dan Aydın'a gidip gelerek Çakıcı Mehmet Efe'yi Simav dağlarına getirmiştir. Bugün, Çakıcı Yaylası olarak da bilinen Eğrigöz Dağı'nda Çakıcı Mehmet Efe'yi bir süre saklamıştır. Çakıcı, Aydın'da Kamalı Efe'yi öldürdüğü için Kadir Efe'nin yanına kaçmıştır.

Çakıcı Mehmet Efe öldürüldükten sonra, İkinci Meşrutiyet affından yararlanarak Simav'a gelen Kadir Efe eşkıyalığı bırakarak Köremiroğlu'nun yarenine girmiştir.

Yarenler(efe dostlar) her yaz dağa çıkıp kamp kurar ve eski törelerini canlandırırlardı. Dağdaki yeme içme masrafları için para toplanırdı. Bir gün dağdaki ihtiyaçlar için para toplanırken; Ali Bey'in nakit yerine evin çamaşır kazanı ile karısının küpelerini getirip vermesi Efe'nin canını sıkar. Yarenbaşından söz olarak:

"Arkadaşlarımızdan birinin evinin kazanını ve karısının küpelerini yarene getirmesi hepimizi küçük düşürür. Töremize göre, işi bozulanlara, afet geçirenlere yardım etmek adettir." der. Fakat yarenbaşı işine karışılmasından hoşlanmaz, Efe'ye hakaret eder. Kirli Kadir Efe de: "Beni tekrar dağa çıkartma!" diye karşılık verir. Yaren yaşlıları ve diğer üyeleri Efe'yi haklı bularak araya girerler. Köreminoğlu yarenbaşılığından ayrılır, yerine Garip Emin yarenbaşı olur. Bu olaydan sonra fazla yaşamayan Kadir Efe, aynı yarene yarenbaşılık eder ve bu sırada ölür.

Kirli Kadir, ünlü türküsüyle adını duyurmuştur. Kirli Kadir Efe Türküsü, 1974 yılında ünlü derleyici Muzaffer Sarısözen tarafından derlenerek yayımlanır.

TÜRKÜSÜ

Delhadır başındayım
 Simav'ın kaşındayım
 Bana da Kadir Efe derler
 Zeybekler başındayım
 Dumanlı dağlar,
 Karagözlüm ardından ağlar.
 Cezvenin sapı yeşil
 Şekerli kahve pişir
 Bugün baskın basanın
 Aklını başına devşir
 Dumanlı dağlar,
 Karagözlüm ardından ağlar.

⁸ F. Coşkun, a.g.e., s. 86.

Karşıyaka'dan indin mi?
 Çaldibi'ne sindin mi?
 Bana da Kadir Efe de
 Yarenini bildin mi?

Olamaz olamaz gayrı
 Kadir Efe tutulmaz gayrı.⁹

NAŞALI AHMET EFE

Çanakkale'de askerlik görevi yapan Ahmet Efe, komutanı tarafından bir türlü terhis edilmez. Bir miktar para karşılığında terhis olabileceği kendisine söylenir. Efe bu parayı bulmak için köyüne gelir ve bu arada nişanlanır. Köyünden tedarik ettiği parayı komutanına veren efe terhis edilmez. Komutanını öldürerek Simav Dağlarına saklanır. Gediz- Simav arasındaki dağlara saklanan efe, bazen Gediz pazarına çıkarak nişanlısına haber gönderir, bazen de Simav'a gelerek yarenleriyle buluşur.

Bu yörede de güvenliği sağlamakla görevlendirilen Hisarköylü Şalgamlardan İsmail ve Ali ağalar, Efeyi Akdağ Turnacık yaylasında kıştırarak zaptiye kuvvetlerine haber verirler. Müfreze komutanı Kör Mülâzım'ın emriyle öldürülür ve başı kesilerek Kütahya'ya gönderilir. Cenazesi de Akdağ'da Turnacık yaylasına defnedilir.

TÜRKÜSÜ

Asarköy'den çıktım başım selamet
 Akdağ Yaylası'nda koptu kıyamet
 Beni'de vuran Uzunalo Delahmet

Yaylalara çıkıp yaylayamadım
 Sevdiğimle gönül eyleyemedim.

Ne deyim ay Ahmet Allah'tan oldu
 Bizim kavuşmamız mahşere kaldı.

Martinimi atamadan kırıldı
 İsmail ağa dal boynuna sarıldı,
 Kör Mülâzım, vurun, diye bağırıldı.

Yaylalara çıktım yaylayamadım
 Sevdiğime gönül eyleyemedim.

Ne deyim ay Ahmet Allah'tan oldu
 Sana kuldun, bana Allah'tan oldu.

Gediz pazarıdır benim pazarım
 Akdağ Yaylası'nda kaldı mezarım
 Sağ olaydım şu yaylalarda gezeydim

Yaylama çıktım yaylayamadım
 Sevdiğimle gönül eyleyemedim

⁹ Cihat Pala, - Ertuğrul Erdoğan, *Doğası, Tarihi ve Folkloruyla Simav*, Ankara, 1991, s. 139-140.

Ne deyim ay Ahmet Allah'tan oldu
Bizim kavuşmamız mahşere kaldı¹⁰

İSLAMOĞLU (MUSTAFA)

Simav-Uşak yöresi zeybeklerindedir. Annesi Şaphaneli, babası da Simav Orhanlar köyündendir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru dağa çıkarak Simav yöresinde eşkıyalık yapmıştır. Yakalanarak Kütahya'da hapsedilmiştir. Hapishaneden kaçarak Aslanapa yoluyla Simav dağlarına gelerek, burada saklanmıştır. Kör Deveco Deli Ali, İslamoğlu'nu Aksaz köyünün batısındaki tarlasında öldürür. Efe'nin kellesi Simav'a getirilir. Bir kulağı Gediz'de, diğer kulağı Simav'da, başı da Kütahya'da teşhir edilir. Ulu Câmii Şadırvanına çivilenen kulağı uzun yıllar ibret-i alem olsun diye burada bekletilmiştir.

TÜRKÜSÜ

İslamoğlu derler benim adıma
Dayanılmaz ince bıçağımın tadına
Üç yüz atlı gelemiyor yanına
N'olaydım da keşke teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
İslamoğlu inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Vallah Billah haberim yok bu işten
Ah Mustafa her yanların yaralı
Beni vuran Kör Deveco Delâli
İslamoğlu dağ başında yaslanır
Yağmur.yağar al cepkeni islanır
Bir gün olur deli gönül uslanır
N'olaydım da keşke teslim olaydım
Simav konağına kendim varaydım
İslamoğlu Sarıçam'a dayandı
Kartopu dizlik al kanlara boyandı
Yörük kızı uykusundan uyandı
Vurun çalın zeybekler der, İslamoğlu
Ordu'yu bozarım der, İslamoğlu
İslamoğlu derler benim bir adım
Tavlada bağlandı kaldı kır atım
Hasret kıyamete kaldı muradım
N'olaydım keşke teslim olaydım
Kütahya konağına kendim varaydım

Simav yöresinde bu meşhur efelerden başka; Mamaklı Kara Ahmet Efe, Öküz Hasan, Kanado, Hasip Zeybek (Şalgamlar), Melâl Efe gibi birçok efe yaşamıştır. Bu efelerin hayatları hakkında da çeşitli öyküler, gerek halkın ağzında gerekse yazılı

¹⁰ Pala - Erdoğan, a.g.e., s. 140-141.

kaynaklarda çeşitli şekillerde rivayet edilmektedir. Diğerlerinde olduğu gibi bunların hayat hikâyelerine bağlı olarak türküleri vardır. Bu efelerin hayatlarını türküleriyle birlikte ele almak, bu makalenin sınırlarını zorlayacağı için, sadece bunların isimlerini vermekle yetiniyoruz. Yukarıda bahsi geçen kaynaktan, bunlar hakkında daha detaylı bilgi mevcuttur.

AHMET EFE

Kütahya merkezde zengin ve tanınmış bir aile olan Haznedaroğulları'ndan Emin Efendi'nin oğludur. Kobakdibin'de büyük bir konakları vardır. Genellikle vakitlerini Tavşanlı Eseköy (İsaköy)'de geçirirlermiş. Ahmet Bey aynı zamanda bir medrese öğrencisidir. Medreseye küheylan atı ile gidip gelmektedir. Çevresindeki kızlar bu genç medrese talebesine aşıktilar. Meşhur şair Hacı Pesendi'nin oğlu Çakır Efede Ahmet Bey'in medrese arkadaşıdır. Ahmet Efe'nin her yerde gözde olması, Çakır Efe'yi kıskandırır. Bu arada Çakır Efe'yi Düverli isimli bir kadın yoldan çıkarmış. Çakır, Ahmet'i de bu kötülüğe ortak etmek istemektedir. Sonunda ikna ederek Ahmet'i Düverli kadının evine götürür. Düverli kadın Ahmet'i görünce ona aşık olur. Böylece Çakır da gölgede kaldığını hissedince sivri kamasiyla Ahmet'i öldürür. Kermer Hamamı aralığında yaralı olarak aşağı inen Ahmet Bey, Cemaleddin Sultan Sokağı'nda yere yığılarak can verir. Cenazesi de Musalla Mezarlığına defnedilir.

Hacı Pesendi Baba, oğlunun işlediği bu cinayete çok üzülür ve şu mısraları söyler:

Bir zalimden bir alim
Bir alimden bir zalim Allah bana evlat verdi
Essalatü vesselam
Dünyada mihrisiz, baş yok vesselam.

TÜRKÜSÜ

Ahmet Bey'in küheylan atı var
Mavi şalvarın bende yükü var
Ahmet beyin benden başka nesi var
Saklan dağlar Ahmet beyin kışından
Hiç sevdalar geçmedi mi başından?

Annem benim sandığımı açmasın
Mavi şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelecek diye yola bakmasın

Saklan dağlar Ahmet burdan geçti mi?
Yoksa hovardalar aldı kaçtı mı?
Ahmet Bey'in boy kürkü var dizinde
Püskürme bën hu çekiyor yüzünde
Şimdi kızlar hiç durmuyor sözünde

Saklan Dağlar Ahmet beyin kışından
Hiç sevdalar geçmedi mi başından?

Ahmet Bey'in boy kürkü var sarıdan
Ahmet beyin kaderi yok karıdan
Dost bildiği bıçakladı geriden

Saklan dağlar Ahmet burdan geçti mi?
Yoksa hovardalar aldı kaçtı mı?

Kütahya yöresinde efe-zeybek öykü ve türkülerini genel olarak değerlendirdiğimizde şu sonuca ulaşmaktayız: efe-zeybek öyküleri ve türküleri daha çok dağlık bölgeler (Tavşanlı, Simav) de yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerde, devlet otoritesi daha kuvvetli hissedilmediği için bu tür oluşumlar tabii olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, İstanbul, 1973.
2. Eralp, A. Haldun, Kütahya Zeybek Eczahanesi sahibi, İstanbul 1941 doğumlu, Eczacılık Fakültesi mezunu. (Kaynak kişi) Zeybek bir ailede yetişerek bu kültürün temelini, aile ve çevreden bizzat yaşayarak aldığını bize söyledi.
3. Cenikoğlu, G. Tarıman, *Akşehirde Sıra Yarenleri*, İstanbul, 1988.
4. Coşgun, Fevzi, *Tavşanlı'da Zaman*, Tavşanlı, 1987.
5. Pala, Cihat ve Ertuğrul Erdoğan, *Doğası Tarihi ve Folkloruyla Simav*, Ankara, 1991.
6. Sami, Şemseddin, *Temel Türkçe Sözlük, Kamus-ı Türki*, C. III, İstanbul, 1986.
7. Torun, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara, 1998.
8. Erer, Hasan vd., *Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Türk Dil Kurumu) yayınları, C. II.